

SOLIDARITET, INDIVIDUALISME OG DEMOKRATI

Anders Lundkvist

I et demokrati bestemmer vi alle på lige fod, efter princippet én person, én stemme, men derefter må vi alle bøje os for flertallet. Dette system indebærer politisk solidaritet og udelukker individuel frihed, dvs. friheden til at gøre, som den enkelte ønsker.

Tilsvarende indebærer den universelle velfærdsstat økonomisk solidaritet ved at sikre alle pleje, uddannelse og pension. Denne solidaritet udgør den økonomiske basis for demokratiets politiske solidaritet.

1. Solidaritet versus individuel frihed

'Solidaritet' handler om at stå sammen. De andre støtter mig, mod at jeg bakker op om de andre, dvs. om vort fællesskab. Én for alle og alle for én, som musketererne sagde.

Appellen om at holde sammen – inden for hæren, en interesseorganisation eller en nation – er selvfølgelig ikke noget nyt, men det var først med arbejderbevægelsen og dens fagforeninger, at begrebet rykkede til tops i værdihierarkiet; det blev socialismens hjerteblod. Grunden var simpel. Hvis arbejderne kæmpede individuelt for bedre løn og arbejdsforhold, var de dømt til at tabe i en ulige kamp med arbejdsgiveren, men stod de sammen, havde de en chance. Derfor rangerede skruebrækkeren som den mest foragtelige af alle.

Det var dette objektive interessefællesskab, der udgjorde den materielle basis for solidaritetstanken. Det var ikke idealets etiske skønhed, men den materielle nødvendighed, der gjorde solidariteten til det centrale element i arbejderbevægelsen. I den klassiske kapitalismes epoke var arbejderklassen langt mere homogen end vor tids lønarbejdere, men også dengang var der naturligvis interne interesse modsætninger, især mellem faglærte og ufaglærte. Kravet om solidaritet var et krav om at underordne disse modsætninger under den fælles interesse i en samlet front over for kapitalen.

På den anden side i klassekampen var liberalismen den overordnede ideologi. Grundværdien var – og er – den individuelle frihed, hvilket på det økonomiske plan tilsiger, at det enkelte menneske skal have ret til at producere og handle, som det synes bedst; det kan vælge at tage hensyn til de andre – til

en fællesinteresse – men det er op til den enkelte at afgøre, og faktisk havde Adam Smith forklaret, at fællesinteressen bedst varetages, hvis den enkelte kun søger sit eget. Konkurrencens 'usynlige hånd' sørger nemlig så for, at der produceres de rette mængder, således at nytten i samfundet maximeres, for hvis der fremstilles for mange sko, falder skoprisen og dermed skoproducenternes indtjening, hvilket vil afskrække fra skoproduktion. Paradoksalt nok vil det være skadeligt for helheden, hvis den enkelte lader blikket flakke væk fra egeninteressen, fra den størst mulige profit, eller hvis en godgørende stat griber ind for bevidst at rette op på skævheder. I begge tilfælde forvrides konkurrencen, hvilket på længere sigt er til skade for alle. Derfor vendte en moderne liberal som Hayek sig ikke blot imod statsindgreb, men også mod idéer om at aktieselskaber skulle tage hensyn til medarbejderne, lokalsamfundet osv. Stuart Mill forfægtede en socialliberalisme, der blødte denne klassiske liberalisme op, men indtil 30'ernes verdenskrise havde demonstreret, at markedets usynlige hånd ikke kunne skabe en optimal social sammenhæng – hvilket åbnede for den keynesianske periodes statsregulering frem til omkring 1980 – dominerede den rene liberalisme som overklassens ideologi og praksis.

Fronterne mellem socialisme og liberalisme var således trukket op: Solidaritet versus individuel frihed. Der er nemlig en modsætning, eftersom solidaritet indebærer, at den enkelte skal underordne sig helhedens – her: arbejderklassens – interesser. Den enkelte arbejder er ikke fri til at forfølge sine særinteresser ved fx at underbyde de andre for at sikre sig beskæftigelse. Set fra liberalismens vinkel var solidaritet derfor undertrykkelse. Frivillige sammenslutninger er udmærket, men Venstre og Det Radikale Venstre har alle dage været modstander af krav om, at arbejdere kunne tvinges til at være medlemmer af fagforeninger. I USA var det først i 30'erne – under New Deal – at fagforeninger fik det definitive blå stempel; indtil da blev de set som et suspekt foretagende, der dels undertrykte den enkelte, dels etablerede et sælgermonopol for arbejdet, hvilket var i strid med den frie konkurrence og derfor undergravede den økonomiske effektivitet.

Sociale idéer udspringer af vore hoveder, men om de nyder udbredelse afhænger af, om de er funktionelle, dvs. harmonerer med nogle væsentlige sociale interesser.

Lad os først betragte liberalismen under denne synsvinkel.

Idéen om individuel frihed var funktionel for datidens borgerskab. Økonomiens magthavere har en klar interesse i størst mulig frihed, fordi de har muligheden for at udnytte denne frihed. Borgerskabet har også en interesse i at foreskrive denne norm for arbejderne, fordi den her tjener til at splitte og atomisere modmagten. Idéen om individuel frihed udtrykker magthavernes særinteresser, men disse præsenteres som den almene interesse; alle økonomiske agenter – høj som lav – skal jo nyde godt af denne frihed. Som sådan er liberalismen kapitalens ideologi: I én bevægelse udtryk for og tilsløring af

særinteressen. Dette er langt mere funktionelt end en parole, der blot siger 'al magt til kapitalen'.

'De herskende idéer er den herskende klasses idéer', som det er blevet sagt, og derfor opnåede liberalismen ideologisk hegemoni. Indtil arbejderklassen og fagbevægelsen tilkæmpede sig en sammenlignelig økonomisk magt; initiativretten – til at lede og fordele arbejdet – forblev hos arbejdsgiverne, men gennem strejkevåbenet opnåede arbejderne en vetoret. Så da klassekampen modnedes, fik vi en mere ligeværdig idémæssig kamp mellem individuel frihed og solidaritet.

Er idéen om solidaritet da arbejderklassens ideologi? Ikke hvis ideologi – som ovenfor – forstås i marxistisk forstand. Idéen udtrykker klart nok arbejderklassens interesser, og de er naturligvis særlige, set i forhold til kapitalens interesser. Men der er ikke nogen tilsløring. Solidariteten vedrører arbejderne, ikke kapitalisterne; det prætenderes ikke, at det er en idé for alle i samfundet.

2. Hvad er et menneske?

Så vidt har vi set på det væsentligste, nemlig solidaritetens materielle forklaringssammenhæng. Lad os dernæst vende os til det sekundære, nemlig den idéhistoriske sammenhæng.

Alle er tilhængere af frihed, på samme måde som alle er modstandere af synd. Også Hitler ønskede frihed, nærmere bestemt for det tyske folk (og endnu nærmere bestemt, for ham selv). Forskellige filosofier adskiller sig ikke ved, om de går ind for frihed eller ej, men hvilken frihed de hylder. Og hvem der skal være den heldige indehaver af friheden. Fx mener ingen, at forbrydere skal have frihed til at myrde. Frihed er det pæne ord for magt, og magt er fint for den, der har den, mere problematisk for den, der udsættes for den. At gå ind for frihed som sådan – frihed i bred almindelighed – er derfor absolut tomt.

Så når man siger, at mennesket skal være frit, må det første spørgsmål være: Hvilket menneske?

Her deler de idéhistoriske vande sig. Traditionelt er mennesket blevet set som medfødt socialt, en fælle; eller et 'politisk dyr', som Aristoteles sagde (Aristotle, 1962: 28). Det menneske, der stod uden for eller over for samfundet, var en asocial 'idiot' (fra græsk 'idios' = selv, – privatskoler hedder på moderne græsk 'idiotika scholia') eller hjemfalden til den største ulykke (ostrakisme – udvisning – var værre end døden). Det menneske kunne der ikke være tale om at beskytte, endsige give frihed, og det græske demokrati kendte da heller ikke til individuelle, kun sociale rettigheder, især retten til at deltage i styringen af bystaten, herunder at kunne stemme og ytre sig frit om politiske anliggender.

Hvis vi maler med en meget bred pensel, kan man sige, at det var dette menneskebillede, og derfor dette frihedsbegreb, der dominerede frem til den amerikanske og franske revolution i slutningen af 1700-tallet. Disse borgerlige revolutioner vendte op og ned på de tidligere idéer; det arketyperiske menneske er nu ikke længere fællen, men Robinson Crusoe. Den borgerlige samfundsopfattelse er individualistisk, nemlig en politisk kontraktteori, hvor al legitimitet hentes i den enkeltes accept (Hobbes og Locke), hvilket forudsætter, at mennesket kan vælge at sige 'nej tak' til at indgå i samfundet og altså vælge Robinsons absolutte frihed. Og den nye borgerlige økonomiteori sigter tilsvarende på at deducere alle økonomisk-sociale sammenhænge fra det enkelte menneskes helt subjektive præferencer. Kernen i menneskerettighederne bliver nu beskyttelsen af det nye liberalistiske menneske – individet – over for samfundet. Det gælder om, som Henrik Dahl sagde for et par år siden, at 'kunne blive fri for de andre', snarere end at være fri sammen med de andre; liberalismens negative frihedsbegreb afløser antikkens positive begreb. Den analytiske og normative præmis er det enkelte menneske, og fordi de sociale sammenhænge skal deduceres herfra – igen: både normativt og analytisk (fx økonomisk) – må dette menneske forudsættes som asocialt, i betydningen 'uden for samfundet'. For ellers er det, der skal bevises eller udledes, jo forudsat, hvilket ville kortslutte alle overvejelser.

Denne udvikling var helt forståelig, for siden antikkens demokrati havde 'de andre' – fællesskabet, samfundet – selvstændiggjort sig til en enevældig stat (Frankrig) eller en tyrannisk kolonimagt (England, der undertrykte amerikanerne). I dén historiske sammenhæng var liberalismen frigørende. Det sociale menneske var blevet splittet i et asocialt individ og en menneskefjendsk stat, og på den splittelse baseredes den borgerlig-liberale ideologi, vel at mærke på den måde, at nævnte individ blev set som det naturlige menneske og som den højeste værdi. Idioten var blevet ideal. Aristoteles ville have betragtet det nye menneske – individet – som det perverterede menneske, ikke alle drengedrømmes Robinson Crusoe, men de mareridt som Kaspar Hauser og Truffaults Vilde Dreng var.

Enhver ideologi vil naturligvis søge at præsentere sin grundværdi som ikke blot det højeste gode, men også som selvfølgelig og naturlig. Er det ikke selvindlysende, at det danske samfund konstitueres af lidt over 5 millioner individer? Ligesom enheden i en sæk med kartofler er den enkelte kartoffel? Er der mere at snakke om? Fjern mennesket fra samfundet, og der er intet samfund. Men fjern samfundet fra mennesket og vi har Robinson Crusoe. Derfor er mennesket primært, samfundet sekundært.

Problemet med denne bevisførelse er, at den forudsætter det, der skulle bevises. Det forudsættes, at mennesket er adskilt fra de andre. Bortset fra siamesiske tvillinger er dette korrekt, hvis vi betragter mennesket biologisk eller fysiologisk. Men det drejer sig jo om menneskets sammenhæng eller manglende sammenhæng med de andre i økonomisk og politisk henseende.

Og her er det bestemt ikke givet, at det naturlige eller oprindelige eller sande menneske er det menneske, der er adskilt fra samfundet. Faktisk er det vås. De første eksemplarer af Homo Sapiens fødtes ind i en stamme og levede sammen i en stamme, og adskilt fra denne overlevede de næppe længe; og vore dages globale arbejdsdeling har snarere øget end mindsket denne afhængighed.

Den liberale indvending vil her være, at samfundet skam er et glimrende foretagende, og derfor vil vi *vælge* at indgå i det. Fx argumenterer Venstres principprogram, at fællesskaber er udmærkede, men at de skal være frivillige, og at frivillige fællesskaber netop er de stærkeste. Igen plusord: 'valg', 'frivillighed'. Men hvis deltagelse i fællesskabet – i anden omgang kan vi diskutere, hvilken form dette skal have – er eksistensbetingelse for mennesket, er valget et pseudovalg. Videre er dette alternative valg, hvis man kan vælge at stå udenfor, men dette alternative valg er ikke tillokkende, normativt set, såfremt Aristoteles har ret i, at det menneske, der står udenfor, berøves det mest værdifulde i sin menneskelighed. Som hvis det fik amputeret arme og ben.

3. Solidarisk versus liberalt demokrati

Lad os – efter disse principielle eller idémæssige overvejelser – returnere til den historiske sammenhæng. Tidligere betragtede vi liberalismens gennembrud og den klassiske kapitalisme med dens arbejderbevægelse og fagforeninger; vi ser nu på den næste etape, nemlig kampen for demokrati.

I den franske revolution var der ansatser til demokrati, forstået som lige og almen politisk indflydelse, men det var kun ansatser, og det var først mod slutningen af 1800-tallet, at demokratiet begyndte at vinde frem i Europa. I England var det fx først i 1884, at stemmeretten blev udvidet til at omfatte 2/3 af de myndige mænd, og endnu i 1914 var 50% af arbejderne afskåret fra at stemme grundet komplicerede registreringsprocedurer; i Danmark fik vi først egentligt demokrati, da parlamentarismen blev anerkendt i 1901, – indtil da havde den øverste politiske magt været delt mellem Folketinget og det privilegerede Landsting (som kongen støttede sig på).

Som nævnt kæmpede liberalismen oprindeligt for en frigørelse fra en tyrannisk stat. Men når staten bliver folkets stat, giver det da mening, at folket skal beskyttes mod den? Bliver opgaven ikke snarere at beskytte demokratiet mod de individuelle og private interesser – det er kapitalismen, vi taler om – der sætter grænser for eller endda udhuler folkestyret? Det blev arbejderbevægelsens standpunkt. Socialdemokratiene så kampen for socialisme og demokrati som to sider af samme sag, hvor socialismen (arbejdernes overtagelse af produktionsmidlerne) gav folkeflertallet den økonomiske magt, mens demokratiet gav det den politiske magt.

Liberale var mere fodslæbende i forhold til demokratiet. En fremtrædende liberal teoretiker som lord Acton understregede, at 'den effektive forskel mellem frihed og demokrati ... kan ikke understreges kraftigt nok' (Acton, 1908: 63), og selv en progressiv liberal som Stuart Mill var klar modstander af lige og almen stemmeret, bl.a. fordi folk som de er flest ikke er kloge nok til at træffe vigtige politiske beslutninger, så han anbefalede et system, hvor vælgernes stemmewægt afhang af den formodede klogskab (fattige og folk, der ikke betaler skat, skal ikke have stemmeret, mens professorer og forretningsfolk skal have 3 til 6 stemmer hver over for ufaglærtes arbejderenes ene stemme). Disse liberale betæneligheder ved folkestyre er ikke mærkelige. Hvis folket får den politiske magt, må det frygtes, at magten udnyttes til at ekspropriere mindretallets – borgerskabets – økonomiske midler. Men liberale støttede helhjertet et andet element i demokratiet, nemlig politisk frihed, forstået som frihed til at ytre sig, som man vil.

Så vidt det historiske. Emnet her er solidaritet, og min påstand er nu, at der er en intim sammenhæng mellem demokrati og solidaritet: At demokratiet generaliserer fagforeningernes klassesolidaritet til en samfundssolidaritet.

Først må vi bestemme, hvad demokrati er. Det umiddelbare problem er her, at 'demokrati' i dag er det store plusord, ligesom 'frihed'. Alle regimer vil karakterisere sig selv som demokratiske; det gjaldt det gamle Sydafrika (hvor demokratiet ganske vist kun omfattede de hvide) og de kommunistiske 'folkedemokratier', hvor den sproglige overflod af demokrati ('folkefolkestyre') dog gav mistanke om, at noget var galt, som når meget unge mennesker kompenserer for usikkerhed ved at tilføje tre udråbstegn efter hver anden sætning. Og politikere, fra højre til venstre, fristes til at give demokratiet en så bred betydning, at netop deres favoritværdier og favoritinteresser lukkes ind i varmen. Demokrati kommer til at betyde så meget, at det kommer til at betyde så lidt.

Derfor er det vigtigt at skære demokratiet ned til dets essens. Jeg vil mene, at tre betingelser skal være opfyldt, for at vi kan tale om demokrati. For det første skal der være *politisk frihed*, dvs. enhver skal kunne ytre sig og stemme, som vedkommende vil; hvis folk sættes i fængsel for at give udtryk for kontroversielle meninger, eller hvis magthaverne sætter folk pistolen for panden for at få dem til at stemme på en bestemt måde, er det ikke demokrati. For det andet skal der være *politisk lighed*, dvs. alle voksne skal tælle lige ved valget til det højeste politiske organ (én stemme pr. person); hvis en professors stemme tæller mere end almindelige dødeliges, som tilfældet var i England helt frem til 1945, er det en brist i demokratiet. Og for det tredje skal der være *flertalsstyre*, dvs. den øverste politiske magt skal ligge hos de politikere og den politik, som flertallet peger på, mens mindre-

tallet må underordne sig; hvis mindretallets mening bliver den gældende, som i Danmark før systemskiftet i 1901, er det ikke demokrati.¹

Så hvad har demokrati med solidaritet at gøre? Deri at den enkelte må underordne sig fællesskabets interesser, som defineret af flertallet. Ligesom den enkelte arbejder kan være fristet til at forfølge sin individuelle interesse, kan borgeren mene, at Folketinget har vedtaget en tåbelig og for netop ham særdeles upraktisk færdselslov og derfor ønske at køre bil efter sin egen lov. Men det går ikke; han må være solidarisk med fællesskabet, selv om han er uenig. Men eksisterer der da ikke mindretalsrettigheder? Jo, for flertallet vil sætte demokratiet ud af kraft, hvis det forfølger mindretallet ved at udelukke det fra medierne eller stemmeboksen. Herudover kan flertallet naturligvis, fx i Grundloven, tilsikre den enkelte borger yderligere rettigheder, måske retten til privat ejendom, men det er et valg, altså ikke noget der udspringer af demokratiet som sådan.

Demokrati er ikke et individuelt tag selv-bord. Demokrati er et forpligtende fællesskab, hvor retten til på lige fod med andre at være med til at bestemme samfundets indretning og udvikling modsvares af en pligt til at indordne sig under den af flertallet vedtagne lov.

Hvad er den normative basis for demokratiet? Hvilke grundværdier bygger det på? Politisk frihed er værdifuld, fordi det er herigennem, at samfundets medlemmer får menneskelig værdighed; hvis jeg som umælende blot må tage magthavernes vilje til efterretning, behandles jeg som et umyndigt barn. Og politisk lighed er værdifuld, fordi det dermed forudsættes, at alle mennesker er ligeværdige. Ingen betragtes som klogere eller bedre end andre, når beslutningerne skal tages, når der skal stemmes, men heri ligger naturligvis ikke, at den således vedtagne lov skal behandle alle ens og tilgode alle interesser ligeligt. Faktisk diskriminerer næsten enhver lov. Flere penge til børneinstitutionerne er til fordel for børnefamilier, men ren udgift for ældre, ejendomsbeskatning går kun ud over ejere osv. osv.

Dette vil jeg kalde det *solidariske demokratibegreb*.

Heroverfor står det *liberale demokratibegreb*. Kernen i dette er den traditionelle liberale betænkelighed ved statsmagten, hvis tyranniske tendenser frygtes. Som 1800-tallets liberale – og mere fundamentalistiske (eller konsekvente) liberale i 1900-tallet såsom Hayek eller Buchanan – var klar over, hjælper det her ikke meget, at staten bliver demokratisk; blot stammer risikoen for undertrykkelse af den individuelle frihed til i så vidt omfang som muligt at kunne gøre, hvad man vil, ikke fra en enevældig konge, men fra flertallet. Flertalstyranni eller majorisering er den nye trussel. Når staten bliver demokratisk, præciseres det traditionelle liberale krav om en minimalstat til et krav om *minimaldemokrati*:

1 Få vil benægte, at disse tre bestemmelser alle er *nødvendige*, for at der foreligger demokrati. I Lundkvist, 2004, Kapitel 41 argumenterer jeg videre for, at *politisk lighed* er den *nødvendige og tilstrækkelige betingelse*, eftersom det kan vises, at de to andre bestemmelser kan deduceres herfra.

»Udgangspunktet skal være, at opgaver løses på privat initiativ af den enkelte, af familien, af private virksomheder eller af private organisationer. Det offentlige påtager sig kun løsningen af almene samfundsopgaver, som ikke kan løses forsvarligt på privatøkonomisk grundlag.

For at sikre det enkelte menneskes medbestemmelse og indflydelse på beslutningerne skal disse træffes så tæt på den enkelte som muligt. *De folkevalgte forsamlinger skal tage sig så kvalificeret som muligt af så lidt som forsvarligt*« (Venstres principprogram, www.venstre.dk; min fremhævelse).

Generelt betyder præmissen om individuel frihed som den højeste værdi, at alle sociale bestemmelser antager en særegen negativ eller defensiv karakter. 'Frihed' er frihed fra de andre, og 'demokrati' skal qua en form for statsstyring reduceres så meget som muligt (fx til politi og forsvar)² eller flertalstvungen, dvs. borgerens forpligtigelse over for helheden, skal erstattes med 'brugerens' frie valg mellem det offentliges ydelser. Derved bliver demokratiet ufarligt for den individuelle, private interesser, ja, beskyttelsen af disse interesser ses som demokratiets fornemste opgave. Som ovennævnte lord Acton skrev i en kritik af, hvad jeg har kaldt det solidariske demokrati:

»The true democratic principle, that every man's will shall be as unfettered as possible, is taken to mean that the free will of the collective people shall be fettered in nothing« (Acton, 1908: 93f).

I denne liberale forståelse er demokratiets kerne altså frit spil for individualismen. Eller med Hayeks ord:

»True individualism not only believes in democracy but can claim that democratic ideals spring from the basic principles of individualism« (Hayek, 1949: 4).

Lord Acton og Hayek underordner dermed demokratiet liberalismen; liberalismen er kommet ind i varmen ved at blive præsenteret som forenelig med nutidens mega-værdi, demokratiet.

2 Kun de mest radikale – de libertære – vil også privatisere disse opgaver. Det er interessant at notere, at (neo)konservative i USA i overensstemmelse med konservatismens traditionelle statsvenlighed ikke har reduceret de offentlige udgifter i samme grad som den (ny)liberale Clinton gjorde i 1990'erne. Samtidig er de offentlige udgifter under Bush centraliseret til det føderale niveau, der især tager sig af sikkerhed og forsvar, mens enkeltstaterne med deres sociale udgifter har fået deres budgetter beskåret, så de nærmest har været nulstillet i de sidste 5 år (Lundkvist, 2006).

Hvis analysen af demokrati ovenfor, med dets tre nødvendige bestemmelser, accepteres, er dette imidlertid begrebslig imperialisme. Demokrati er i modstrid med *individuel* frihed; derimod forudsætter det *politisk* frihed. Så det solidariske demokrati er det egentlige demokrati, mens liberalt demokrati er en rund firkant. Lad mig understrege, at jeg i kritikken og analysen af liberalismen stedse har holdt mig til den rene vare, dvs. den liberalisme der fastholder den individuelle frihed som højeste værdi; de fleste liberale politikere og teoretikere er – heldigvis – ikke altid konsekvente.

4. Velfærdsstaten: Fra klassesolidaritet og samfundssolidaritet

Mens fagforeningernes solidaritet kun omfatter arbejderklassen, vedrører demokratiets solidaritet alle samfundets borgere.

For klassisk marxisme ville denne forskel reduceres, eftersom Marx forudså, at arbejderklassen stedse ville vokse og opsluge alle mellemlag, mens kapitalejerne ville blive stedse færre. Sådant skulle det ikke gå, og det rejser spørgsmålet om, hvilke fællesinteresser der udgør kittet i den demokratiske solidaritet. Der må være noget vigtigt, jeg har til fælles med andre danskere, siden jeg må underordne mig det danske flertal (staten behøver dog ikke at være national: den kan være multinational). Umiddelbart er dette i modsætning til marxismen, som jo lærer, at danske arbejdere har mere til fælles med andre landes arbejdere end med den danske overklasse.

Hertil kommer, at staten for marxismen – som for liberalismen – er susppekt, fordi den altid vil være den herskende klasses redskab. I den kommunistiske utopi er staten afskaffet, fordi klasserne er afskaffet, men indtil da arbejdede socialdemokraterne før 1. Verdenskrig på at overtage staten og anvende den i arbejderklassens tjeneste, fx afviste de danske socialdemokrater længe at stille med ministre, før partiet havde opnået absolut flertal. Så længe der var andre borgere end arbejderne, gav dette en vis tvetydighed i forhold til demokratiet. Arbejderklassen havde en indlysende interesse i at fravriste overklassen den politiske magt og give denne til folkeflertallet, og derfor var socialdemokraterne stedse forrest i kampen for demokrati, men hvad så, når dette mål var nået?

For Lenin og kommunisterne var der ikke tvivl. Han taler på et tidspunkt om 'demokratisk diktatur', hvilket lyder som en modsætning, men ikke er det. Meningen er, at der skal være demokrati inden for den undertrykte klasse (hvortil almindelige bønder henregnedes), men diktatur over for den tidligere herskende klasse. Et solidarisk fællesskab blandt fjendtlige klasser var illusorisk, hvilket formentlig var korrekt i Rusland 1917; deraf afvisningen af 'borgerligt' eller parlamentarisk demokrati (det interne demokrati blandt de undertrykte blev hurtigt erstattet af bolsjevikernes diktatur).

Socialdemokraterne gik en anden vej. De accepterede det parlamentariske demokrati og dermed de facto klassernes sameksistens. Med tiden

tilpassedes ideologien: 'Danmark for folket' (snarere end for arbejderne) hedder det i den nye slagsang i Danmark, og i Sverige får vi visionen om et 'Folkehjem'.

Men hvad skal holde sammen på en stat, der er delt i forskellige klasser? Det socialdemokratiske svar blev den demokratiske velfærdsstat.

Demokrati indbegriber solidaritet. Jeg underordner mig flertallet, fordi jeg er med til at definere det. Det kræver en fællesskabsfølelse, for hvorfor skulle jeg rette mig efter, hvad nogle mig fremmede mennesker beslutter? Nogle baskere føler sig ikke som spaniere, og derfor anerkender de ikke det spanske demokrati, selv om de har stemmeret. Fællesskabsfølelse kommer imidlertid ikke ud af den blå luft. Den kan fremavles gennem national propaganda, men det giver et problem i globaliseringens og folkevandringerens epoke, fordi landene bliver mere multinationale og multikulturelle. Hvis demokratiet skal bygge på fælles kulturelle værdier, er det i bedste fald skrøbeligt, i værste fald udarter det til etnisk udrensning eller kulturel ensretning.

Så er velfærdsstaten en mere lovende mulighed, vel at mærke hvis den er universel, som den danske er (eller rettere: var). Derved etableres der en basis af økonomisk fællesskab under demokratiets politiske fællesskab. Alle bidrager gennem skattebetalingen, og alle får ret til sundhed, uddannelse og pension.

Velfærdsstaten er inkarneret i den *offentlige sektor*. Dette er den demokratiske sektor, fordi det ultimativt er Folketinget – dermed flertallet – der bestemmer; for så vidt er velfærdsstaten udtryk for økonomisk demokrati, fordi denne del af økonomien styres efter princippet om én stemme pr. person. Heroverfor står den *private sektor*, der er udemokratisk, i den forstand at vi her har indflydelse efter tegnebogens tykkelse. Og mens den offentlige sektor er baseret på samarbejde, er den private sektor styret af konkurrencen, hvor bevidst koordinering erstattes af den usynlige hånd, og hvor agenterne udtrykkeligt er sat i et økonomisk modsætningsforhold (interessemodsatningen mellem køber og sælger, virksomhedernes kamp om markedet, osv.).

Den gamle modsætning mellem på den ene side arbejderklassen og deres fagforeninger, på den anden side kapitalejerne og deres statsapparat, transformeres dermed til en modsætning mellem politisk og økonomisk demokrati på den ene side og privatøkonomien på den anden; den gamle konflikt mellem borgeren (det sociale menneske) og individet udspilles på et nyt niveau.

Denne situation er imidlertid ustabil.

5. Velfærdsstatens afvikling og udhulingen af demokratiet

Velfærdsstaten forudsætter, at den velhavende er solidarisk med den mindre privilegerede. Hvorfor i alverden skulle hun være det?

Set i forhold til bidraget får hun mindre ud af velfærdsstaten; hendes skattekroner ville ofte kunne købe flere og bedre ydelser hos privathospitalet, privatskoler osv. Hvis idéen følger interessen, vil velhaveren – med de liberale – mene, at 'pengene ligger bedst i borgernes lommer' og kan næppe følge Viggo Kampmann – den tidligere socialdemokratiske skatte- og statsminister – i, at vi skal 'betale vor skat med glæde'. Og hun vil gouthere det herlige Orwellske *New Speak*, om at det gælder om at være 'solidarisk med dig selv' (dvs. være usolidarisk). Dette slogan blev opfundet af HK, hvilket siger noget om bevidstløsheden i, hvad der er tilbage af arbejderbevægelsen.

Velfærdsstaten er nok et fællesskab, men det er et tvangsmæssigt fællesskab, fordi mange af dem, der er med, ikke ønsker det. Derfor forudsætter velfærdsstaten, at de økonomiske magthavere er svækkede, og det er præcis, hvad fagbevægelsen og det politiske demokrati formåede.

Men denne magtbalance mellem kapital og demokrati, mellem privat og offentlig sektor, har vist sig ikke at være stabil. På toppen af sin magt – i 70'erne – søgte arbejderbevægelsen i Danmark og Sverige at gå i offensiven ved at kræve en demokratisering af den privatkapitalistiske sfære ('økonomisk demokrati'), men det mislykkedes, og derefter vendte styrkeforholdet med nyliberalismens praktiske og ideologiske gennemslag i årene efter 1980 (England og USA under Thatcher og Reagan, EU i 1985 med det 'indre marked'). Det er en lang historie, men essensen er 'al magt (frihed) til kapitalen' gennem deregulering af den nationale kapital og liberalisering af de internationale kapitalbevægelser; politikerne skulle blande sig udenom, dvs. økonomien skulle afdemokratiseres.

Der er mange årsager til, at kapitalens frigørelsesproces lykkedes, men den centrale er nok, at modstanden smuldrede, fordi arbejderbevægelsen imploderede. Paradoksalt nok gik den gamle arbejderklasse i opløsning, fordi den 'sejrede ad helvede til', som den tidligere LO-formand Thomas Nielsen sagde. Man fik en stor offentlig sektor, men det betød, at en stor del af lønarbejderne ikke længere stod i et modsætningsforhold til privatkapitalen og derfor ikke havde et umiddelbart interessefællesskab med de øvrige arbejdere; velstandsfremgangen betød, at mange lønarbejdere fik bil, villa og penge i banken, med de særinteresser der fulgte heraf (hvoraf nogle er fælles med kapitalejerne); og den teknologiske udvikling betød, at fortidens homogene arbejdere blev erstattet af arbejdere med meget forskellige funktioner og meget forskellige lønninger. Hvis arbejderklassen er defineret ved, at medlemmerne har samme stilling i produktionsprocessen, og ved at deres indkomst er af samme type (løn), vil jeg mene, at den er ophørt med at eksistere i Danmark (men i Kina er den først ved at blive konstitueret,

og i USA kan der iagttages en ny proletarisering). Det er denne svækkelse, nemlig splittelse, af kapitalens modmagt, der har muliggjort kapitalismens forbløffende renæssance.

På den ene side har udfasningen af den gamle klasse modsætning, der splittede samfundet, øget mulighederne for demokratiets borger-solidaritet. På den anden side er der stadig velhavere – hvad enten deres indkomst stammer fra kapital (rente, profit og kapitalgevinst gennem spekulation) eller en høj løn – og mindre privilegerede, og faktisk er den økonomiske ulighed øget i de sidste 10 år, fordi de relativt rige har fået styrke til at sætte hælene i og unddrage sig velfærdsstatens solidaritet.

Derfor har vi i mange år været på vej mod den liberale model, nemlig den såkaldte residuale velfærdsstat, som kendes fra USA og England. I stedet for sundhed, uddannelse og pension til alle, som i den universelle model, målrettes ydelserne mere og mere til de nederste i samfundet, altså dem der ikke selv kan betale. Princippet er *godgørenhed* – som ved ulandshjælp. Det har ikke noget at gøre med solidaritet, som bygger på gensidighed. Eksemplerne på denne tendens er legio, fra tilladelse til privathospitaler til folkepensionens gradvise afskaffelse til fordel for private forsikringer. Den aktuelle regering i Danmark sigter udtrykkeligt mod en marginalisering af velfærdsstaten. Dens erklærede mål i 2001 var, at den offentlige sektor skulle vokse med 0,5% over for en forventet almen økonomisk vækst (dermed vækst i den private sektor) på 2,5%; i den sidste finanslov foreslås dog en offentlig vækst på 1,1%, over for en aktuel vækst i privatforbruget på 3,1%.

Ud over denne kvantitative svækkelse – relativt set – af den demokratiske sektor foregår der også en kvalitativ ændring. Velfærdsstaten bliver til en konkurrencestat, som Ove Kaj Pedersen har udtrykt det (Information, 4/9 – 2006). Det betyder at den offentlige sektor formes i den privates billede, fx bliver det overordnede princip for uddannelsesinstitutioner, at de – og deres elever og studerende – skal kunne konkurrere, både inden for landets grænser og med udlandet; dette er en umiddelbar følge af kapitalens liberalisering, for dermed unddrog den sig offentlig kontrol og kunne suverænt sætte dagsordenen.

Da det var den universelle velfærdsstat, der udgjorde det materielle fundament under det demokratiske fællesskab, må vi spørge, hvilke konsekvenser eroderingen af velfærdsstaten har for det politiske demokrati og den solidaritet, som dette inkarnerer? Svaret giver sig selv: Demokratiet udhules, og solidaritet erstattes af sin modsætning: konkurrence og individualisme.

6. Afslutning

I liberal tænkning har 'solidaritet' en dårlig klang, fordi fænomenet indebærer et forpligtende fællesskab. Den enkelte må af hensyn til fællesskabet renoncere på sine individuelle interesser.

Rousseau sagde engang (1755/62: 54f), at det grundlæggende sociale spørgsmål er, hvordan vi kan være en del af samfundet og dog frie? For at være en del af samfundet, må den enkelte jo bøje af. Demokratiets svar på dette spørgsmål er, at vi alle er helt lige og helt frie, når der skal træffes beslutninger, men at vi derefter er bundet af flertallets mening. Politisk frihed, men praktisk tvang. Tvang? Ja, begrænsning af den individuelle frihed, men denne begrænsning er jo et gode, hvis individet er det perverterede menneske.

Solidaritet indebærer gensidighed, gensidighed forudsætter fællesskabsfølelse, og fællesskabsfølelse forudsætter fællesinteresser. Hvis der ikke er denne materielle bund, bliver følelser og moral flygtige størrelser.

Men fællesskabsfølelse er ikke det samme som ens følelser og fællesinteresser ikke det samme som identiske interesser. Hvis det var tilfældet, ville solidaritet i sandhed betyde undertrykkelse, eftersom det da ville kræve, at alle vore forskelligheder skulle udraderes, alle vore følelser, idéer og interesser homogeniseres. Solidaritet ville med andre ord kræve det kollektive eller totalitære samfund. Erfaringerne fra det forrige århundrede viser, at denne fare er reel, heri har de liberale ganske ret.

Demokratiet sikrer mod denne fare.

Men demokratiet er selv i fare. Det er inkarneret i den offentlige sektor, men dette domæne for fællesbeslutninger er truet. Nyliberalismen styrker den private sektor og marginaliserer den offentlige, samtidig med at den offentlige sektor i stigende grad omformes i den privates billede.

LITTERATUR

ACTON, LORD (1908): *The History of Freedom and Other Essays*. London: MacMillan, 1922.

ARISTOTLE: *The Politics*. Harmondsworth: Penguin Books.

HAYEK, F. VON (1949): *Individualism and Economic Order*, London: Routledge & Kegan Paul.

LUNDKVIST, A. (2004): *Hoveder og Høveder. En demokratisk kritik af det private samfund* (i 3 bind). København: Forlaget Frydenlund.

LUNDKVIST, A. (2006): *Bush, Neokonomien og Dollaren. En bog om USA's politiske økonomi*. København: Forlaget Frydenlund.

ROUSSEAU, J.-J. (1755/62): *Discourse on Political Economy and The Social Contract*, ed. by C. Betts. Oxford: Oxford University Press, 1994.